

ELTEMETETT KÖNYVEK.

Több mint negyed század óta folytatott régészeti kutatásaim közben csak elvétve akadt időm arra, hogy az úton-útfélen szemem elé kerülő könyveket és könyvtárakat átvizsgáljam. Annak a megvilágítására azonban, hogy milyen esélyeknek vannak kitéve még ma is nem egyszer ritkaságszámba menő régi könyveink, így is sok szomorú tapasztalatra tettem szert.

A könyv becsülete napjainkban ismét növekedőben. Bujdosó és új egyeteminken, főiskoláinkon kívül minden valamirevaló városunk a közönség minél szélesebb rétegeit kielégítő közkönyvtár szervezésére törekszik. Talán nem lesz érdektelen, ha különösen ezek hasznára régi könyveink sorsára vonatkozó tapasztalataimról beszámolok.

Régi falusi és városi úri családaink sorában még a mult század hetvenes-nyolcvanas éveiben is alig akadt olyan, amelynek birtokában nemzedékről-nemzedékre felgyűlt könyvtár nem lett volna. Birtokcserék, a hivatalnok osztály térfoglalásával mind gyakoribb elköltözések, ezeknek a kisebb-nagyobb könyvtáraknak szétszóródását vonták maguk után. Könyveik kilószámra többnyire szatócsok, papírmalmok birtokába kerültek s így semmisültek meg.

Régi családi könyvtárakat, amelyek valamikor középosztályunk irodalmi igényeinek megfeleltek, ma már igen kevés helyen találunk. Ahol még megvannak a régi könyvek, nem egyszer még az egytömegben eladott könyvtáraknál is dicstelenebb véget érnek. Aki régi könyvekben turkál, gyakran láthatja, hogy a legtöbb kötetből egész csomó lap hiányzik. Ezeket többnyire pipázó emberek fídbuszznak, vagy a kemencében alágyujtásra tépték ki. A legtöbb könyv, mint olvasmány egy emberöltő multán elavul. A régi könyvtárak maradó értékű könyveit az elavultaktól rendszeren már a könyvgyűjtő közvetlen utódai sem tudják megkülönböztetni. Sok úri családban fogalmuk sincs az embereknek az ősnymotatványokról, a Régi Magyar Könyvtár ritkaságairól. A régi könyveknek ezért kevés nálunk a becsületük.

Pár évvel ezelőtt egy jóbarátom falun járt vendégségben s LIPPAY János 1667-ben Bécsben nyomtatott *Gyümölcsöskert*-jével tért vissza.

A könyvet, amelynek közepéből húsz lap hiányzott, a vendéglátó háznak egy félreeső fülkájében találta meg.

Középosztályunknak a közelmúltban történt anyagi romlásán kívül a tájékozatlanság még ma is sok szép magánkönyvtár pusztulásának az oka. S hova hamar régi könyvgyűjteményeket már csak falusi lelkészlakokban, még pedig katolikus és protestáns parochiákon egyaránt és régi kolostorokban fogunk találni. A régi könyveket az ilyen helyeken, ha nem is igen olvassák, mégis gondosabban őrzik, bár ennek módjához itt is nem egy helyütt szó fér. Még jó ha az emberöltők folyamán felhalmozódott könyvanyag száraz padlásra kerül, mert különösen faluhelyen többnyire egyébre már nem használható sötét, nyirkos kamrákban zsúfolják össze a régi könyveket, ahol ezeket a por, a penész és a nedvesség teszi tönkre. Régibb gyűjtőinknek valamikor ilyen helyeken könnyű és bőséges aratásuk volt. Ösnyomtatványokat, régi magyar könyveket is elvihettek emlékül vendéglátó gazdájuk beleegyezésével. Sőt láttam kódexeket, amelyekből egy annak idején hirhedt gyűjtőnk egész lapokat tépett ki s ollóval körülvágva a szebb fajta iniciálékat vendéglátói megkérdezése nélkül is magával vitte. Mindez harmincegyven évvel ezelőtt esett meg. Ma már közgyűjteményeink is nehezen jutnak házagpótló anyaghoz egyháziak gondozására bízott könyvtárakból, holott a kultúránk szempontjából még ma is számottevő munkák ezekben többnyire szintén hozzáférhetetlen holt anyag s a főhatóságok szigorúbbá vált felügyelete ellenére még mindig sokféle esélynek válnak áldozataivá. A falusi papi könyvtárak rendszerint úgy keletkeztek, hogy a lelkész halála után, ennek rokonsága régebben csak ritkán tartott igényt a hagyatékában maradt könyvekre, nem tartotta érdemesnek ezek elszállítását. A könyvek így rekedtek a paróchián s halmozódtak föl nemzedékről-nemzedékre hatalmas gyűjteményekké. Budapest környékén is vannak községek, amelyekben a lelkészlakok hivatali helyiségében és padlásán többezer kötetes, évszázados könyvtárakat találhatunk. A vidéki kolostorokban, részben egyházi eredetű, de többnyire a szerzetesek magántulajdonából visszamaradt könyvekből és régi könyvgyűjtőink örököseinek jóvoltából kerekedtek számottevő könyvtárak. Ezek legtöbbször a *Magyar Minerva*, könyvtárainknak legutóbb 1915-ben kiadott címkönyve sem tud. Pedig nem egy helyen kincsek hevernek ezekben eltemetve. Bár legtöbb kolostori könyvtárunk anyagát házilag leltározták, ritkaságairól gyakran őrzői sem tudnak. De ha tudomásuk is van róluk, ezeket is nem egyszer fenyegeti veszedelem. Elhelyezés

dolgaiban a kolostori könyvtárak esnek a legkevesebb kifogás alá. Mindinkább einéptelenedő rendházainkban bőségesen van hely s a könyvtárnak szinte mindenütt száraz, világos terem vagy szoba jutott. De minthogy a régi könyveket alig használja valaki, a betűző szű annál zavartalanabban pusztít itt s nem egyszer a tudákosság és tudatlanság is nagy kárára válik régi könyveinknek. Egyik felvidéki városunkban, amelynek plébániaépülete valamikor kolostor volt, utóbbinak ottmaradt könyvtárában tucatjával találtam ősnymotatványokat. Sajnos, a kezdőbetűknek a miniatör számára üresen hagyott, festetlenül maradt helyeire unalmában ottjártamkor a plébános úr pingált iniciálékat, egy modern Arany bibliából kiválogatott minták nyomán. Az oroszok betörésekor Sárosba, az alsósebesi ferenciek az eperjesi ferencrendi kolostorba menekítették évszázados gazdag könyvtárukat. A gorlicei áttörés után a könyveket ismét visszazállították. Amikor a háború vége felé Eperjesen jártam, az ottani kolostor könyvtárának megtekintése után azt a sötét szobát is megmutatták, ahol a háború elején ideiglenesen a sebesi könyvtárt raktározották el. A szoba tele volt csonka nyomtatványokkal és papirhulladékkal, amelyből botommal hamarosan öt könyvet kotor-tam ki. Mind az öt kötet ősnymotatvány volt s amint erről később értesültem, a könyvek visszazállításával megbizott laikus fráter azért hagyta a szemétkben, mert azt hitte róluk, hogy csonka könyvek, hiszen címlapjuk sem volt. Az eperjesi barátok a maguk könyvtárába sorozták az ottmaradt öt könyvet és ezzel incunabulumaik száma harmincra nőtt. Utóbbiakat és Sárosmegye egyéb papi könyvtárainak érdekességeit számomszedni 1918-ban nyílt alkalmam, amikor a felvidéki műemlékek részletes leiró lajstromának megírása vált feladatommá s evégből már összegyűjtött adataim kiegészítését az eredetileg tervezettnél szélesebb keretben itt kezdtem el.

A bártfai ferencrendiek könyvtárában tizennyolc ősnymotatvány és pseudoincunabulum került elő, érve ez utóbbiak alatt a XVI. század első negyedéből való, de XV. századbeli mintára nyomtatott könyveket. A nagysárosi plébánián hét XV. századbeli ősnymotatványt találtam, de még kisebb falusi papi könyvtárakban is sok könyvritkaságot, amelynek egyik-másik darabjáról lajstromom alapján bold. KAPOSY József állapította meg, hogy közkönyvtárainkban sincs meg s a nagy külföldi közgyűjteményekben is ritkaság.

A háborút követő összeomlás véget vetett felvidéki kutatásaimnak. De azóta Csonka-Magyarországon is sok, szakkörökben nem ismert papi

és egyéb magánkönyvtárban fordultam meg. Ezekben még mindig szép számmal akadt feltámasztásra váró könyvanyag. S mostanában szervezés alatt álló nyilvános vidéki közkönyvtáraink céljuknak csak akkor felelhetnek meg igazán, ha különösen régi tudományos irodalmunk magyar, német és latinnyelvű emlékeit is összegyűjtik. Ezek teljesebb sorozatai könyvtárosi úton ma már alig szerezhetők meg. A vidéken eltemetett könyvek tömegéből egyéb hézagpótló anyag, pl. mult századbeli folyóirataink is bőségesen fognak kikerülni és nem egy ritkaság vagy kuriózum, amelyről bibliografiánk még nem tud.

A legutóbbi években nagy nyomorúságunk ellenére tudományos és ismeretterjesztő irodalmunk szinte csodálatos módon fellendült. Csak közönsége nem elég nagy. Utóbbi nevelésének, a figyelemnek komoly irodalmunk iránt a legszélesebb körökben való felkeltésének bizonyára nem utolsó módja az lenne, ha az erre illetékes körök a közkönyvtárainkban elhelyezésre méltó de ma hozzáférhetetlenül eltemetett könyvekért cserébe megfelelő értékű új könyveket ajánlanának föl.

A régiek jelentőségéhez méltó új magánkönyvtárak kerekednének így, amelyek kulturális hasznát elsősorban a falu irányítására hivatott falusi értelmiség látná, amely ma szinte kizárólag a népkönyvtárakra szorul, ha olvasnivalót keres, de ilyeneket is csak kevés helyen talál. Hogy bibliografiai és bibliofil szempontból, eltemetett könyveink ilyféle tömeges föltámasztásának mennyi és milyen ágas-bogas az érdeke, ennek részletezése ezen a helyen bizonyára fölösleges.

DIVALD KORNÉL.